

GRAFİK İLETİŞİM

Yrd. Doç. Dr. Ergun TUNÇKAN

Günümüzde radyoaktif sistemli incelemeler, geçmişi bir milyar yıl öncesine kadar haber verebiliyor. O çağlarda fosil izlerine bile rastlanmıyor. Fosilli çağların eskiliği 280 milyon yıl tahmin ediliyor. Birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü zamanda dünyaya gelmiş insanoğlu (Güvemli, 1982, s. 13) dünya yapısının tahminle ölçülebilen bu yaşı içinde (beşyüzbin yıl) ancak dört-beşbin yılı tarih çağlarına girebiliyor.

Tarih öncesinden beri insanı grupta ya da gruplarda yaşarken görürüz. Üretim güçleri ve yeni silahların gelişmesiyle mağara insanı tarafından görev bölümü yapılmıştı. Erkekler avlanmak, kadınlar ise bitki toplamak ve ateşi söndürmemek gibi işlerle uğraşmaktaydılar. Bu doğal işbölümü sonunda ayrı mekanlarda yaşamağa başlayan insanlar, yazının icadına dek, iletişimi resimlerle sağlama yoluna gittiler. Hemen çoğu hayvan figürlerinden oluşan ilk resimler için genel kanı bunların büyü ile ilgili bir anlam taşıdıkları yolundadır. İlkel insanın, bu hayvan resimlerini yaparak onlar üzerinde bir güç elde ettiği ve yiyecek sağlamak için başarılı bir avında böylelikle mümkün olabileceği konusunda bir inanç taşıdığı kabul edilir. Yaşamını avla sağlayan mağara insanı doğa güçleri karşısında çaresizdi. Bu güçlere karşı onu koruyan mağara-

rular kutsaldı. Bu mağaraların duvarlarına yapılan resimlerde bir tür büyü olduğuna inanan insanoğlu düşmanını yoketmek ve av bereketini sağlamak istiyor. Ölü bir hayvan figürü yaptığıında, bu resmin o hayvanın avlanmasını kolaylaştıracağına inanıyor. Her yanından şişlenmiş ve kan fışkıran hayvan resimlerine mağaralarda çok rastlanması bunun en önemli kanıtını oluşturuyor. Diğer taraftan çiftleşen hayvan resmi bereketi, sürü resmi ise bolluğu sağlıyordu (İpşiroğlu, 1983, s. 12). Paleolitik çağda resmin anakonusu hayvandı. Mezolitik çağda ise insan ve eylemlerinden oluşur. Bu resimlerde insanı grup içinde görüyoruz. İnsanın kendisini toplumun bir parçası olarak anlatan bu resimler, onun doğa üzerindeki egemenliğine adım atışını simgeler.

İnsan yaşamındaki büyük değişiklik, toprağın ekilmesi ve hayvanların evcilleştirilmesiyle başlıyor. Tüketicilikten kurtulan insan tarım ve hayvancılık kültürleriyle içiçe kalıyor. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan toplumlar, birbirinden değişik koşullar altında yaşıyorlar ve bunların inançları ve inanç sembolleri de birbirinden ayrılıyor (İpşiroğlu, 1983, s. 13).

Araştırmacılar bu sembollerin dinsel-büyüsel kökenli oldukları konusunda birleşirler (Tansuğ, 1982, s. 131). Mağara yaşamından tarım dönemine geçen insanoğlu toplumun diğer üyelerine bilgi iletmede sembolik işaretler kullanmıştır. Yazının ilk belirtileri kabul edilen bu şekiller kalıcı bir iletişimi simgelemektedir.

Yazının icadıyla resimli iletişimin yanında yazılı iletişim de yer aldı. Aslında ilk yazılar da resimlerin harf olarak şekillenmesiyle oluşmuştu (Berk, 1972, s. 15-17). Bunun örneği Meksika'da yaşayan Aztek'lerde görülmektedir. Aztek'ler kendilerine özgü «piktografik» (resimlerle anlatılan yazı) yazıyı icat etmişlerdir. İspanya'da yaşayan Azilliler de resimlerini sembolleştirmişlerdir. Örneğin insan, üzerinde iki yatay çizgi bulunan bir dikey çizgi ile biçimlendirilmiştir (Wells, 1972, s. 45).

1879 yıllarında İspanya'da bulunan ünlü Altamira mağarasındaki resimlerin biçim ve içerikleri ve estetik değerleri Michelangelo'nun 1512 yıllarında yaptığı görkemli resimlerle eşdeğer görülmektedir. Güzel görünüşlü anlamına gelen Altamira, insan soyunun onbinlerce yıllık geçmişinin irdelenmesine olanak sağlamıştır. Mağara insanı, hayvanların hiçbirini cansız et yığını halinde resimlememiştir. Figürlerde bütünlük, kararlılık ve devinim vardır (Teber, 1982, s. 282).

Başlangıçta resimler renksiz çizgilerden yapılmıştır. Daha sonraları tek renk boyanmaya başlamış ve giderek çok renkli evrelere geçilmiştir. Resimli ve yazılı iletişimden sözlü iletişime geçen insanoğlu, dil yapısının hecelemeğe uygun olmasıyla, ormandaki vahşi hayvanlardan kolayca ayrılmıştı. Binlerce yıl önce ilkel insanlar çizgiler ve kabartmalar yoluyla düşüncelerini ileterek sürdürmüşlerdir. Taş devrinin ilk sanat örnekleri gerçekçidir. Bu dönemin sonlarında çizgiler yoluyla yapılan simgesel anlatımlar daha karmaşık dil örneklerinin gelişmesiyle yakından ilgilidir.

Gelişme çizgisinin sadeceolayları resimlemek değil, aynı zamanda çift yönlü bir iletişime geçilmesinin önemi büyüktür. Günümüze dek uzanan zaman diliminde insan, değişik mekanlarda ve değişik dil yapıları ile yaşamını sürdürmektedir.

Yaklaşık 12.000 yıl önce mağara duvarlarında başlayan resimli iletişim, değişik mekanlarda biçimlenerek evrensel bir yapı içinde görülmüştür. M.Ö. 4000 yıllarında Mısır mezarlarında ve kazılarında bulunmuş sanat eserlerinde bazı semboller görülmektedir. Bu, sözkonusu dönemde Akdenizdeki ticaretin gelişmesine paralel biçimde tanıtıcı işaret kullanılmasına bağlanabilir. Arı, aslanbaşı gibi biçimler yanında geometrik biçimler içine yerleştirilmiş imalatçı adlarından oluşan semboller, bu dönemin tanıtım işaretleri arasında sayılabilir. Daha sonraları 12. yüzyılda ortaçağ Avrupa'sında ticaret yaşamının yoğunluk kazanması üreticilerle tüccarların ayırdedebilmeleri gereğini doğurmuş, bunun sonucunda tanıtıcı işaret kullanımı yaygınlaşmıştı. 14. ve 15. yüzyıllarda ortaya çıkan Lonca sistemiyle birlikte tanıtım işaretleri, taklit ve kalitesiz mallara karşı kullanılan zorunlu bir «garanti belgesi» haline geldiler. Semboller özellikle 18. yüzyılda deniz taşımacılığı alanında çeşitlenerek yaygınlaşmışlardır (Grafik Sanatı Der. Sayı 4, s. 5).

Türk Grafik Sanatının Gelişimi

Tarihe uzandığımızda mezhep ve tarikatları simgeleyen biçim işaretlerine sıkça rastlandığı görülmektedir. Grafik sanatının halka iletilmesinde kilise teşkilatı büyük rol oynamıştır. Bu iletişimin sağlanmasındaki görev, doğrudan kilise sistemini oluşturan kişilere verilmişti (Tansuğ, 1976, s. 100). Batıdaki bu gelişimine karşın İslamiyetin yasak ve engellemesiyle, Türk grafik sanatı sadece minyatür dalında görülmektedir. 18. yüzyıla kadar Türk grafik sanatının tek egemen türü olan minyatür Fransızca «küçük, çok küçük-

tülmüş» anlamına gelir. Suluboya tekniği ile yapılan bir sanat biçimidir. Bu sanat Türkler, İranlılar ve Hint Müslümanları arasında gelişmiştir (Güvemli, 1982, s. 210). Uygun freskleriyle başlayan bu akım Levni* ile sona erer. 18. yüzyıldan itibaren Türk grafiğinin tarihi Avrupa Rönesansının etkisiyle, dinsel içerikli düşünce ve eylem kalıplarına dünyasal içeriklerin girmesiyle, yaşam biçimlerinde görülen yenilikçi kıpırdanmalara başlar. Grafik toplumu oluşturan katlar arasındaki kültür alışverişinin sağlayan en önemli etkinliklerden biridir (Grafik Sanatı Dergisi Sayı 1, s. 58). Lale devrindeki ilk basımevinin İbrahim Müteferrika* tarafından kurulmasıyla birlikte İslamın suret ve resim yasağına rağmen peygamberin yaşamını veren siyer-ün-nebiler, padişahların ve ordunun savaş yolculuklarını anlatan sefernâmeler, fetihnâmeler; büyük şenliklerin sergilendiği surnâmeler gibi resimli kitapların basımı yapılmıştır.

Türk grafik sanatı gerçek anlamda İbrahim Müteferrika'nın Vankulu Sözlüğünü basmasıyla başlar. Bunu 19. yüzyılda ilk atlasını, ilk gazetesinin ve ilk pulun basılması izler. Müteferrika 1729-1742 yılları arasında 17 kitap bastı. Bu Türk grafik tarihi açısından özel bir önem taşımaktadır. Bu tarihi kitaplardan birisi olan Fen-ni Muhasara'da savaş sırasında uygulanacak mayınlama, kundaklama yöntemlerini gösteren çizimler yer almaktadır (Maden, Gra.Sant.Sayı 4, s. 55).

Cumhuriyet döneminde batı ile yakınlaşma sonucunda grafik sanatı büyük ölçüde batının etkisinde kalmıştır. 1928 harf devriyle elde edilen yeni biçim olanakları batı düşünce ve yaşantılarının bütün özelliklerine bağlı olduğundan özgün Türk grafiğinin oluşması beklenemezdi. Günümüz grafik olgusuna elverişli koşullar ancak 1950-1960 yıllarından sonra sağlanabilmiştir (Maden, 1983, Gösteri Dergisi, s. 74).

Günümüzde Grafik Sanatı

Grafik iletişimin uluslararası anlatıya sahip olması önemini daha da arttırmaktadır. Grafik sanatlar, sürekli olarak kendi ken-

(*) Levni, Türk minyatür ve süsleme sanatçısı. Doğum tarihi bilinmemekte olup 1732'de İstanbul'da ölmüştür. Minyatürlerinde yumuşak ve çok renkli bir ifade özelliği vardır. En önemli eseri «Padişahlar Albümü'dür (Meydan Laurosse, Cilt 7. s. 920).

(*) İbrahim Müteferrika, Osmanlı basım ve yayımcı. 1674'de Macaristan'da doğ-

dini üreten, yaratıcı ve yapıcı düşünme süreçlerinin sonucunda fi-
lizlenen sanatlardır. Titiz ve dikkatli çalışma, tekniğe egemenlik
kullanılan gereçlerle birlikte düşünme, çoğaltma tekniğine uygun
tasarım, grafik iletişimin ön koşuludur. Grafik imgelem* gücü, ya-
raticı bir güçtür. Çünkü grafik tasarım ve grafik düşünme olgusun-
da, öznenin gerçek niteliği ya da dış görünümü yerine, bu imge ile
izleyici arasındaki görsel diyalogun amaca uygunluğu önemli bir
ölçüttür.

Grafik iletişimde grafik süreci yaratıcı görme ve tasarım, ya-
raticı düşünme ile gerçekleşir. Toplum, yaşamının bir parçası olan
grafik olgusu ile içiçedir. Grafik sözcüğünün, sanat terimi olarak,
kökeni latineden gelmektedir. Yazı, resim ve çizgi demektir. Ulu-
sal ve uluslararası iletişimi sağlayan grafiğin birçok tanımı yapılmış-
tır. Bunlardan bazıları; «Grafik bir objenin renk ve çizgi ile
bütünleşmesidir». «Grafik insan zekasının doğayı kendi amacına
göre ustaca etkilenmesidir» (Edman, 1977, s. 19), «Grafik belli öge-
lerden yararlanarak çağdaş espiiriye kişisel katkıdır» (Özsezgin, İst-
anbul, s. 21). «Grafik, iki boyutlu geometrik çizgidir» (Turani,
1978, s. 12). Bu tanımların ışığında «**Grafik yazı, şekil ve renk yar-
dımıyla bir düşünceyi, sosyo-psikolojik yaklaşımla kitleye iletme
aracıdır**». Etkili bir grafik öz, yalın, anlaşılabilir ve çarpıcı olma-
lıdır.

Kısaca bu özellikleri içeren bir grafikte «iletişim-etkileşim»
ikilemi oluşturulabilir. Bu ikilemden akılcı bir biçimde yarar-
lanmak ve alınacak sonuçlarla hazırlanacak grafiklerin toplumu
çesitli alanlarda yönlendirebileceği düşünülebilir.

Buradaki amaç, ileride karşılaşılabilecek karmaşık iletişim sorun-
larını çözümlenmede temel olacak konulara bir genel bakıştır. Bu
bağlamda iletişimin ana konusu olan insan geniş bir tarihsel bo-
yut içinde ele alınmıştır. Toplumsal yaşam ve bireyin sosyalleş-
mesi belli iletişim biçimlerine bağlıdır. Özellikle grafik iletişim
toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır.

du. Padişah IV. Ahmet'in Müteferrika ağalarından oldu. Siyasal görevler
üstlendi. Nizam'ı Cedid terimini ilk kez o kullanır. İmparatorluğun harita-
sını pafta pafta çizerek, basmağa başlar.

(*) İmgelem : Nesnelere zihindeki biçimlerini oluşturan melekeler.

KAYNAKÇA

- BERK, Nurullah. **Resim Bilgisi**. Varlık Yayınları. Sayı 1703 İstanbul 1972.
- EDMAN, Irwin. **Sanat ve İnsan**. Çev. Turhan Oğuzkan. Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi II. Baskı. İnkılap ve Ata Kitabevi, İstanbul 1977.
- GÜVEMLİ, Zahir. **Sanat Tarihi**. 3. Baskı Varlık Yayınları. İstanbul 1982.
- İPŞİROĞLU, Nazan-Mazhar. **Sanatın Tarihi**. Cem Yayınevi. İstanbul 1983.
- ÖZSEZGİN, Kaya. **Sanat Üzerine Yazılar**. Cumalı Sanat Galerisi. Denemeler Dizisi İstanbul.
- SAİD, Maden. Türk Grafik Sanatı Tarihi. **Grafik Sanatı Dergisi-1**-İstanbul, 1985.
- . Türk Grafik Sanatı Tarihi. **Grafik Sanatı Dergisi -4** İstanbul 1985.
- . Türk Grafik Sanatı. **Gösteri Dergisi**. Haziran 1983/31.
- TANSUĞ, Sezer. **Sanata Yaklaşım**. Künmat Yayınevi. İstanbul 1976.
- . **Herkes İçin Sanat**. Altın Kitaplar Yayınevi. İstanbul 1982.
- TEBER, Serol. **Doğanın İnsanlaşması**. Öncü Kitapevi. İstanbul 1982.
- TURANİ, Adnan. Resimde Geometri. İş Bankası Kültür Yayınları Ankara 1978. No. 184.
- WELLS, H.G. **Kısa Dünya Tarihi**. Çev. Z. İshan. Varlık Yayınları, Ankara 1972.